

A négyigenes népszavazás 1989-ben¹

Az előzményekhez el kell mondani a magyar elnökválasztás dilemmáit. Júniusban Krakkóban Tadeusz Mazowieckit már úgy fogadták, mint lehetséges miniszterelnök-jelöltet. De nyitva volt a kérdés: összeegyeztethető lesz-e ez a ke-rekasztalnál született megállapodásokkal? Július 3-án jelent meg Varsóban a *Gazeta Wyborcza*ban, az ellenzék legális lapjában Adam Michnik nagy visszhangot keltő cikke: „A ti elnökök, a mi miniszterelnökünk”. Áthidalandó a júniusi választások után kialakult patthelyzetet. Mivel a részben szabad választásokat lényegében a Szolidaritás Állampolgári Bizottsága nyerte meg. Hogy ennek milyen következményei lehetnek, azt azonban nem lehetett pontosan tudni. A kommunista hatalom bomlása ugyan elkezdődött, de pozíciói az államapparátusban, a katonai és rendőri erők vezetésében jelentősek voltak. Mind a két fél óvatos volt döntéseiben, próbálták kipuhatolni, hogyan fogadják a lengyel kommunista párt vereségét Moszkvában. Michnik cikkére az a közvetett válasz érkezett, hogy a Szovjetunió nem kíván beleavatkozni a szocialista országok belügyeibe. Mintha a szovjeteknek csupán a Varsói Szerződéshez való hűség lett volna a fő szempont. Valamilyen kompromisszumot kellett tehát keresni. Elfogadta a lengyel ellenzék (a magyarnál, mint ismeretes, sokkal nagyobb erő és támogatás volt mögötte), hogy a hadiállapotot bevezető – sokak által gyűlölt – kommunista tábornok legyen az ország elnöke. Nem volt kétséges számunkra, hogy összehasonlítva őket mekkora a különbség Pozsgay javára. Aki döntő lépéseket tett (ha csak 1956 minősítését említem) a rendszer demokratikus átalakításáért. Elkötelezettsége nem volt megkérdőjelezhető. 1989 tavaszára egyértelműen az ország legnépszerűbb politikusa lett, aki az elmúlt esztendőben jelentős nemzetközi tekintélyt is szerzett. Nem voltam olyan föltétel nélküli híve, mint Bíró Zoltán, Csoóri Sándor vagy Fekete Gyula, de a lengyel junta vezetőjéhez képest mindenképp jobb megoldásnak tartottam, ha nálunk

KISS GY. CSABA (1945) művelődéstudományi tudós, esszéista. Az MTA doktora, címzetes egyetemi tanár. Utóbbi kötete: *Harminc év után: 1988–1989 (Személyes történelem)* (Budapest, 2019, Nap Kiadó).

1 Részlet a *Harminc év után: 1989–1990 (Személyes történelem)* című készülő könyvből.

a születendő megállapodás értelmében őt választaná a nép köztársasági elnöknek. Jobb társbérlet lehet, mint a lengyeleknél.

Máig kissé irracionálisnak számít szememben, hogy a kerekasztal-tárgyalások befejező szakaszától milyen heves támadások indultak ellene. Elsősorban az SZDSZ részéről. Hogy az MDF az ő személyén keresztül valójában a kommunistákkal keresi a szövetséget, akár koalíciós megoldást a választások után. Hiába mondtuk el számos fórumon, számos interjúban, hogy koalícióról csak választási eredmények után lehet gondolkodni, és az MDF semmiképpen nem szeretne – mintegy elvállalván a felelősséget a gazdasági csődért – koalícióra lépni az MSZMP-vel. A történelem fura fintora, hogy 1994 után a 89-ben éles anti-kommunista retorikát fújó SZDSZ lépett koalícióra a posztkommunista párttal. De a négyigenes népszavazáshoz magyarázatokat keresve mindenképpen meg kell említeni 1989 nyarának politikai erőviszonyait. Vita nem lehetett afelől, hogy az MDF az ellenzék fő ereje. Ezt nemcsak a taglétszám bizonyította, hanem az időközi választások eredményei is. Jelentős előnyünk volt a többi ellenzéki erőhöz képest. „A közvélemény-kutatási adatok mind azt mutatták, hogy ha az SZDSZ vezetői nem találnak ki valamit csekély taglétszámú és alacsony, 4-5%-os népszerűségi mutatójú pártjuk »megemelésére«, akkor nem a választási győzelem, de még a parlamentbe való bejutás is kétségessé válik számukra” – állapította meg Bába Iván a magyarországi átmenet tárgyaló munkájában (*Rendszerváltás Magyarországon*. Budapest, 2015, Magyar Napló Kiadó, 118). Talán éppen ezért kezdtek egyre erősebben támadni az MDF és Pozsgay föltételezett előzetes meggyezését. Amúgy ilyen, a főnti megfontolásokon kívül nem létezett.

Ami az MDF helyzetét illeti, a kerekasztal-tárgyalások döntő nyári fordulói idején egyre inkább úgy látszott: ott van egyrészt a nehézkes, nemegyszer másodlagos ügyekről tárgyaló elnökség, másrészt pedig az Antall József vezette kerekasztali delegáció, amely bizonyos tekintetben önálló úton jár, ha rendszeresen beszámol is az elnökségi üléseken. Már július végén megfogalmazta az egyik választmányi ülésen Gázsó L. Ferenc, hogy az Ellenzéki Kerekasztal akár új hatalmi centrumnak tekinthető. Igaza volt. Az elnökségben pedig mentek tovább a gyakran értelmetlen, jelentéktelen kérdésekről folytatott viták. Érdemes idézni, milyen kritikusan fogalmazott erről visszaemlékezésében Szűcs István, a választmány képviselőjében jelenlevő tagunk: „az elnökség főleg egymás beszámolóit hallgatta, döntéseket, határozatokat nem hozott, és ritkán határozta meg előre a követendő nyomvonalat” (*Adalékok az MDF /ős/történetéhez, 1988–1989*. Százhalombatta, 2001, 168). Tanúként megerősíthetem ezt én is, hiszen szóvivőként rendszeresen ott voltam ezeken az üléseken. A kerekasztalnál viszont sorsfordító kérdésekről: az új alkotmányról, a választási törvényről, a párttörvényről esett szó. Egyre jobban előtérbe került Antall József személye. Talán még a nyár elején jött egyszer Csurka István fölkiáltva: Gyerekek, megvan a miniszterelnök-jelöltünk!

Napirenden volt, hogy ősszel újabb országos gyűlést tartunk, nekem még szeptemberben nyakamba szakadt a külügyi bizottság vezetése, tudtam, hogy

történetünk fontos szakaszába fordul, de nem voltam képes mindig követni az események minden szálát. Csak töredékesen jutott el hozzám, mi megy végbe a legfontosabb döntéseket hozó személyek – Bíró Zoltán, Csoóri Sándor és Antall József – között. Bíró Zoltán már a nyár elején bejelentette, hogy nem kívánja magát az MDF-ben elnöknek jelöltetni. Elbizonytalanodott volna, érezte, hogy túlhaladta őt az idő, egykori párttagsága zavarta (főleg erre hivatkozott), nem tudom. Emlékszem, talán ekkortájt lehetett, négyszemközt szegezte nekem egyszer Csoóri a kérdést: Mondd, te el tudnád képzelni Bíró Zolit miniszterelnöknek? Zavaromban csak annyit válaszoltam, művelődési miniszternek biztosan. Pozsgay Imre nyilatkozatából tudhatjuk (*Felgyorsult történelem*. Budapest, 2010), hogy júliusban meghívta Balatonarácsra Antallt, Bíró és Csoórit. Ott kérték föl állítólag Antall Józsefet, hogy vállalja a jelölést az elnöki posztra. Kétségtelen, hogy az egyetlen jelölt csakis ő lehetett. Már nemcsak Csoóri Sándor támogatta, hanem érezhetően az elnökség és a választmány is. Nem voltam ott, amikor arról döntött az elnökség, hogy az ő személyét fogja jelöltnek előterjeszteni az országos gyűlésen. Antall ekkor megismételt szavazást kért. Minden jelenlevő rá szavazott, egy fő tartózkodott: Lezsák Sándor, aki később elmondta, azért voksolt így, mert ő nem ismerte elég alaposan.

A köztársasági elnök választásáról kemény vita folyt a kerekasztal-tárgyalások utolsó szakaszában. Vágvölgyi B. András idézi könyvében (1989. Budapest, 2009, Nyitott Könyvműhely) Orbán Viktornak szeptember 4-én közvetlenül Pozsgay Imréhez intézett kérdését, hogy mikorra gondolná ő az elnökválasztást, aki erre azt válaszolta: „Lehetőleg még a szabad választások előtt.” Ahogy a javaslatokban szerepelt, közvetlenül a nép által választva. Ezt látta az ellenzék egy része a maga hasznára megragadható mozzanatnak. Az SZDSZ innen próbált fordítani szerény támogatottságú helyzetén. Ez a kérdés lett az ellenzéki mozgalmak közötti versengés, ha úgy tetszik, a szétválás fő pontja. Szeptember 15-én kiderült, hogy a Szabad Demokraták és a Fidesz nem hajlandó aláírni a kialakított egyezményt, de elfogadták, hogy az ellenzéki kerekasztal többi szervezete jóváhagyja, mert ezáltal az MSZMP-t kényszeríteni lehet az egyezmény betartására. Nyitva maradt így az út az alkotmánymódosításhoz, a választójogi törvényhez. Szeptember 18-án azután az ünnepélyes aláírás alkalmánál jelentették be: az SZDSZ, a Fidesz és a Liga Szakszervezet nem írja alá a megállapodást, és népszavazást kezdeményeznek négy olyan kérdésben, amelyet szerintük még nem rendezett el a kerekasztal: az MSZMP-s pártvagyon, a munkásörtség, a munkahelyi pártszervezetek és a köztársasági elnök megválasztásának dolgában. Azzal érveltek, hogy az MSZMP elzárkózott az érdemi engedmények megtételétől. Óriási kampány indult a népszavazásért, meglepetésként erős anti-kommunista hangszíjjal. És a kampány legalább annyira az MDF ellen folyt, mint amennyire az MSZMP ellen. Már-már kétségbevonva az MDF ellenzéki jellegét. Jelentős megrázkódtatást okozott ez szervezeteink körében. Sok félreértés, hamis magyarázat terjedt. Gödöllői szervezetünk például nyilatkozatban támogatta az ellenzéki kerekasztal tiltakozóinak állásfoglalását. Megfelelő

eszközök híján nehéz volt a helyi csoportokkal a kapcsolatot tartani. Szeptember 24-én kibocsátják a kezdeményezők a népszavazási felhívást a „négy igen” dol­gában. A kulcskérdés a köztársasági elnök választásának a módjára vonatkozott: „Akarja-e Ön, hogy a Magyar Köztársaság elnökét a szabadon választott orszá­gyűlés válassza?” Azt hangsúlyozták, hogy igent válaszolván erre, meg lehet akadályozni, hogy az MSZMP egyik vezetője legyen az ország első embere.

Nehéz helyzetbe került az MDF vezetése. Sürgetett az idő. Szeptember 25-én az elnökség nyilatkozatban tette közzé: „a köztársasági elnök jelölése kérdésé­ben demokratikus működési szabályainak megfelelően az MDF október 20-án kezdődő II. Országos Gyűlése foglal állást”. Fölvetődik ekkor az elnökségben és a választmányban, hogy érdemes volna saját elnökjelöltet indítani. Az elnök­ségben nagy vita kerekedik ebből. Bíró Zoltán és Csoóri Sándor következetesen azt az álláspontot képviseli, hogy ne. Végül a többség szándéka döntött az igen mellett. Für Lajost kérték föl, hogy vállalja a jelöltséget. Érthető választás volt ez, hiszen a lakiteleki alapítók egyike, egyetemi tanár, nagyhatású szónok. Döb­benetes meghasonlást eredményezett mégis, hogy elvállalta. Csoóri Sándor na­gyon zokon vette. Attól a Für Lajostól, aki évek óta fönntartás nélküli híve, ál­dozatkész barátja volt. Valami ekkor tragikusan megszakadt közöttük. Nagy Gáspár 1989-ben született drámai verse (*Békebeli kannibálok*) jut ennek kapcsán mindig eszembe, az első két strófát idézem belőle:

Mint a békebeli
kannibálok
egymást zabálják
föl a barátok
már ki ellen
hurrá hajrá most
egymás ellen!

Eljött itt van
ütött az óra
álmainkból mi
válík valóra
ha már az első
szabad percben
„perben haragban”
egymás ellen.

Antall József fölváltva kereste meg őket ezután, külön-külön leült velük végig­beszélni, tisztázni a helyzetet. Hogy miről szóltak ezek a magyarázó, bátorító-­vígasztaló szavak, arról ma már egyikőjüket sem kérdezhetjük. Mindenesetre az ő központi szerepe csak erősödött ettől. Vége-hossza nem volt ezután a belső vitáknak szűkebb és tágabb körben. Nem volt előnyös, hogy ekkor a három

meghatározó személy bizonyos fokig visszahúzódott a döntési centrumból. Bíró Zoltán, a leköszönő elnök, a csalódott Csoóri Sándor és Für Lajos, akinek az elnökválasztási kampány előkészítése szakadt a nyakába.

Közben október 6–8. között megtartotta utolsó pártkongresszusát az MSZMP. Pártszakadásra nem került sor. Pozsgay nem alakított új pártot a reformkörökből, és létrejött a posztkommunista alakulat. Fontos döntés született viszont, kimondták a munkásország megszüntetését. Ezt mindenképpen pozitív eseménynek tartottuk, biztató jelnek, hiszen egyértelmű válasz született az elindított népszavazási kezdeményezés egyik kérdésére.

Az elnökség Für Lajosra tett jelölési javaslatát természetesen meg kellett erősíteni. Október 15-én ült össze e tárgyban a választmány és az újonnan fölállított testület, az elnökök gyűlése (ahol minden helyi szervezet első embere vett részt). Az volt a kérdés: legyen-e önnálló köztársasági elnökjelöltünk? 124:76 arányban az igen mellett voksolt a társaság. A kisebbségi véleményt Kulin Ferenc, a többségit Csurka István adta elő. Arra a kérdésre pedig, hogy állítson-e az MDF saját elnökjelöltet 149-en válaszoltak igennel. Für Lajos személyére pedig 211 igen és 11 nem szavazat jutott, 27-en pedig tartózkodtak. Kisvártatva megkerestem s fölajánlottam neki segítségemet, már ami a sajtót és a külföldi kapcsolatokat illeti. Megválasztásának esélyeit persze szerénynek véltem, de lehet jelentősége az MDF számára, gondoltam, az országgyűlési választások kampánya előtt, hiszen módja lesz köztársasági elnökjelöltként járni az országot.

Maradt persze a kérdés: mit tegyünk a népszavazáson, mire biztassuk a tagságot. Mindenesetre úgy gondoltuk, saját jelölt állításával kihúztuk a kezdeményezés méregfogát. De hamar kiderült, az SZDSZ kampánya már túllendült egy bizonyos határon, s makacsul ismételték, hogy valójában ezzel a népszavazással lehet leváltani a „rendszer”-t. Érezhető volt sokfelé az országban ennek a hatása. Különösen azok – így tagságunk – körében, akiket tettvagy fűtött, az aktív részvétel szándéka, s szerettek volna személyesen is hozzájárulni a változásokhoz. Október közepére már több mint 200 ezer aláírás összegyűjtéséről beszéltek. Nem volt afelől kétségem, hogy számos MDF-tag is aláírhatta. Az elnökség nem mindig érezte a szervezeteinkben hullámozó hangulatot. A II. országos gyűlésen Csengey Dénes beszédében így foglalt állást: „Ezért nekünk a parlamenti választáskat kell sürgetni. Minden munkánknak, amit eddig végeztünk, ez volt az értelme.” Egyértelműen leszögezte: „nem támogattuk, és nem is támogathatuk az aláírásgyűjtést” – utalva a kerekasztalnál elfogadott kompromisszumra (*Mezítlábas szabadság*. Budapest, 1990, Püski, 69). Elnökségi tagként Csengey egyre jobban elkötelezte magát a népszavazási kampány ügyében. Úgy vélte, a nyilvánosság előtt az MDF álláspontját elsősorban neki kell képviselnie.

Jó darabig én is csak furcsa sötét felhőnek éreztem a népszavazási kezdeményezést a sűrű események közepette, amíg azután október 31-én (épp a Reformáció Napján) döntött az országgyűlés, hogy november 26-ára kiírja a népszavazás megtartásának időpontját. Időközben (a köztársaság október 23-ai ünnepélyes kikiáltása után) döntött a Minisztertanács a munkásország fölосzlatása és a pár-

tok munkahelyi szervezeteinek megszüntetése mellett, és elfogadták az MSZMP vagyoni beszámolóját. Vagyis a négy kérdés közül három lényegében okafogyottá vált. A demokratikus átalakulás reménye erősebb lett a magyar társadalomban október és november fordulóján, amikor egyre jobban érezhető volt, hogy az NDK-ban is megingott a kommunista rendszer. Most jóval többen elhitték nálunk, mint korábban, hogy valóságos változásokra kerülhet sor. Ez a hangulat is erősíthette a népszavazási hajlandóságot. November 8-án került nyilvánosságra az SZDSZ, a Kisgazdapárt, a Fidesz, a Szociáldemokrata Párt ellentmondást nem tűrő felhívása: „Aki otthon marad, a múltra szavaz!”

Milyen választási lehetőségei voltak ebben a csapdahelyzetben az MDF-nek? Talán a legmerészebb az lett volna, ha vállaljuk, hogy az első kérdésre nemet mondunk. Azzal az érveléssel, hogy egy közjogi kérdésben foglalunk állást, mi a köztársasági elnök közvetlen választása mellett vagyunk. Ehhez persze szükséges lett volna korábbi döntés saját jelöltről, továbbá megfelelő hatékony kampányra, a helyi szervezetek meggyőzésére ebben a kérdésben. Az október 20–22-én országos gyűlést tartó, éppen elnököt váltó MDF erre nem volt képes. A következő lehetőség bizonyos passzív kivárással lett volna, erőteljes belső tájékoztatással, hogy lényegében a radikálisok provokációja a népszavazás, amivel valójában távolabbra kerülnek a parlamenti választások. Vagyis: így lehetett volna a távolmaradást csendesen támogatni. Akkor én úgy gondoltam, ez utóbbi az egyetlen – persze nem kockázat nélküli – lehetőség. A harmadik lehetőség, ami azután bekövetkezett: a bojkott meghirdetése. A távolmaradás melletti harsány agitálás. Ami csak az érdeklődést növelhette. És növelte is.

Dramai hangulata volt az elnökség november 13-ai ülésének, ahol nagy vita bontakozott ki a népszavazásról. Antall József és Sólyom László arról tájékoztattott, hogy az SZDSZ jelentős anyagi eszközöket mozgósított erre a célra, és sikerült is a sajtót erre hangolniuk. Később reagáltunk az SZDSZ kezdeményezésére, ismerték el többen. Néhányan – például Csurka István, Horváth Béla, Szabó Tamás – az MDF határozottabb állásfoglalását követelték. A gödöllői képviselőnek megválasztott (SZDSZ, Fidesz támogatással) Roszik Gábor azt hangsúlyozta, hogy szerinte az ország a 4 igenre fog szavazni, az elnökválasztást a parlamentre kellene bízni. Ki mondta ki először a bojkott szót, nem tudom. Antall József azt emlegette ezzel kapcsolatban, hogy a bojkott nem idegen a magyar mentalitástól. Az elnökség végül egyértelműen emellett döntött. A nyilatkozat megfogalmazását a bojkottról Csengey Dénesre és Sólyom Lászlóra bízta. Ez október 14-én került a közvélemény elé. Szerepel benne, hogy az elnökség nem megy el szavazni, de az is, hogy az MDF vezetői nem írhatják elő mindenkinek a politikai állásfoglalását. Csengey Dénes többször kifejtette, hogy ő vállalja a bojkott melletti kiállás ódiáját, hiszen nem volna helyes az új elnököt kitenni egy esetleg sikertelen fordulat következményeinek. Úgy érezhette, ez az ő ügye, kockázat persze van benne, de ha neki lesz igaza, Antall József mögött-mellett meghatározó helyre kerülhet az MDF hierarchiájában. A szekszárdi ellenzéki napilapban, a *Dátumban* nyilatkozott erről Cseke Hajnalkának.

Az SZDSZ azt próbálja bizonyítani, magyarázta, hogy ők érték el ezeket az eredményeket (a munkásórség fölösztatását és a másik kettőt), vagyis: presztízsokok vannak mögötte. Szó szerint pedig így érvelt: „Ugyanakkor ez a népszavazás a valóságban ma tétjét vesztt, idejétmúlt ceremónia, hiszen a szavazólapon szereplő négy kérdés közül három már eldőlt. [...] Ami az elnökválasztást illeti, ha a szabad demokraták attól tartanak, hogy Pozsgay Imre megválasztása a hatalomátmentést szolgálja, akkor támogassák Für Lajost.” Végső következtetése így hangzott: „ez a kampány eltereli a figyelmet az ország legfontosabb kérdéseiről” (*Mezítlábas szabadság*. Budapest, 1990, Püski, 167–170). Reméltem, hogy lesz foganatja logikus érveinek.

A politika iránt érdeklődő, immár számottevő, közvélemény – és az MDF-tagság – azonban továbbra is nyugtalan volt. Lohr Gyula, régi szarvasi barátom, a helyi alapítók egyike elért valahogy telefonon, zaklatottan kérdezte, mit csináljanak, mert a tagság egy része szavazni készül mindenképpen. Azt tanácsoltam neki, ne üljenek föl a hangulatkeltésnek, ki-ki belátása szerint döntsön, és próbálják elmondani a racionális érveket a távolmaradás mellett. A tömegtájékoztatás – rádió, televízió – meglehetően fölpörgette a népszavazás ügyét. Svájcba készültem november 14-én, örültem, hogy a rádiónak (*168 Óra*) mérsékelt hangnemben sikerült nyilatkoznom. Azt hangsúlyoztam, ki-ki mérlegelje, el akar-e menni, s döntsön róla, hogyan válaszol a kérdésekre. Megdöbbenve hallottam azután másnap Genfben, hogy dübörög a bojkott az MDF-esek – főleg pedig Csengey – szájából. Aki mozgósította retorikai képességeit, fokozatosan emelte a tétet és a hangmagasságot, hátha így elérhetné célját. Nem sikerült. A nyári pótválasztásokhoz képest viszonylag magas volt a részvételi arány (58%), az államfő választásának dolgában csak igen kicsi lett a különbség: 50,07%, éppenhogy átment, mindössze 6101 szavazatnyi volt a különbség az igen számára. Kétségtelenül 1989. november 26. volt a Magyar Demokrata Fórum első politikai vere-sege. Okozott is megtorpanást, nem egy tagunk s helyi szervezetünk elbizonytalanodott. A nyereség az SZDSZ oldalán volt, tagjainak, támogatóinak száma ezzel nagyjából négyszeresére nőtt. Sok helyen az országban kezdtek úgy tekinteni rájuk, mint következetes antikommunistákra. Az MDF-nek néhány hétre volt szüksége, hogy visszanyerje belső egyensúlyát.